

Небезпечна повість

Олександр Мінович

Перед Олімпіадою-80 всіх студентів з університетського гуртожитку виселили.

Приготували місце для іноземних туристів. Робили все, щоб їм було добре та комфортно, як в себе вдома, хоча, як там у них вдома, ніхто не знав. Тому пофарбували в коридорах стіни і в кожную кімнату поставили нові ліжка. Замість повністю залізних – тепер з дерев'яними спинками. Інше ж залишили так, як було – обшарпаним. Проржавілі труби в санвузлах, старі, зачовгані шафи, фанерні двері з розбитими гніздами для замків, які потерпали від багаторазового зламуння – коли хтось ключа забуде.

Мабуть, грошей на більше не хватило. Або, може хтось наперед взнав, що іноземці не прийдуть, тому, що бойкотуватимуть олімпіаду.

Коли у вересні Ярослав Гордієнко заселився до виділеної кімнати, то нові ліжка радували йому око. Як-не-як, а все-таки обновка. Приємно бачити щось нове в інтер'єрі, який приївся за два роки.

На превеликий жаль, таргани і клопи залишилися. Чому їх не витравили – невідомо. Може, хтіли, щоб туристи чужеземні повністю поринулись в наше життя та скуштували всіх принад соціалізму?..

Студенти напівжартома, а деякі всерйоз, говорили, що то, напевно, хтось спеціально шкодив, аби підірвати авторитет Країни Рад. Щоб не спішили прокляті капіталісти переходити до щасливого життя в соціалістичному таборі.

До тарганів Ярослав звик. Якщо не бридитися, то з ними жити можна. Безневинні тварини. Не кусають, вдень стараються на очі не показуватися.

А от клопи... Ці жити не дають... Ці псують студентське веселе й безтурботне життя. Хто б тільки міг подумати, що в столиці вони так вільотно себе почувають. А може то так воно треба. Аби життя медом не здавалося. Ні в людини, ні в тварини не може бути все тільки добре й приємне, потрібно, щоб щось кусало чи їло. Так заведено під цим небом.

За допомоги такої філософії боролися студенти з клятими кровососами.

Були й такі, які купували "Дихлофос" – єдину отруту для клопів і тарганів, що продавалася в магазинах. Пробували раз і назавжди перемогти клопів. Але довго перемогу святкувати не приходилось. Як тільки розумні комахи дізнавалися, що отрута вивітрилася – поверталися назад до рідного житла та облюбованих молодих тіл. А от кривдників їхніх, які додумувалися лягти спати в просякнутий отрутою кімнаті, інколи забирала швидка допомога.

Гордієнко раніше в своєму житті ні тарганів, ні клопів не бачив та не чув, хіба що в оповіданнях Чехова про них читав. Думав, що таке могло бути тільки в старі дореволюційні часи.

Коли хлопця перший раз скусили клопи, а розчесане тіло пішло червоними

плямами, то він не на жарт запанікував. Вважав, що схватив якусь інфекційну хворобу. Добре, хоч однокурсник Вовка просвітив. Зранку, як вмивалися, запитав :

- Тебе клопи, шо. не кусають? Не бачу, щоб чесався.

- Які ше клопи?

- А такі маленькі смердючі гади, які вночі кусаються, і від яких все тіло свербить.

- Ха! То це клопи... Ху-у-у... А я вже сам себе настрахав - вирішив, що зарази десь підхватив. Чого тільки не передумав. Так боявся, що з гуртожитку попруть, навіть чесатися на людях остерігався.

- Перший раз чую, щоб клопам раділи. Але, виходить - я з тебе головну біль зняв, то з тебе пляшка. Біжи в магазин!

- А як же нам з ними боротися?

- Не знаю. Шо я тільки не пробував: і полин клав під ліжку, і ніжки ліжка в банки з водою ставив, думав, що так вони до мене не залізуть. Та де там!.. Виявляється, що вони зі стелі можуть впасти. Точно в ціль. На запах чи тепло тіла. Треба "Дихлофос" купувати. Але й це ненадовго. На місце загиблих нові з часом приповзуть.

Ярослав не знав тоді, що кляті клопи, які не давали йому спати, то не найгірша біда, яка чекала його в університеті.

Проте він вмів радіти життю. Навчання на юридичному факультеті було для нього дуже легким. Предмети вивчав та здавав іспити, ніби граючись. Вільного часу мав досхочу. Дівчата, дискотеки, футбол, волейбол, веселі компанії з випивкою, смажена картопля в складчину на трьох чи чотирьох, походи в кіно, на дніпровські пляжі, на озеро в Голосіївському лісі, прогулянки по сусідньому з гуртожитком виставочному комплексі, який називали просто Виставкою, і ще багато чого - так прикрашали студентське існування, що кращого й бажати не приходилось.

Ліда приїхала у Київ із Харківщини. Поступила в університет, на філфак, маючи перший розряд з легкої атлетики. Бігати вміла швидко. Спортсменам дорога у ВУЗи була відкрита. Вступні екзамени їм були для проформи. В університеті, як і у всіх вищих закладах, вчилася багато бігунів, волейболістів, баскетболістів, велосипедистів, плавців. Їх набирали за спеціальними квотами. Щоб честь закладу захищали, та щоб кудись прилаштувати, бо спортсмен повинен був числитися чи за підприємством, чи за інститутом. Така була установка.

Дівчина поселилася в гуртожиток, звідки ходила інколи на заняття, і постійно - на тренування. Пари пропустити можна було, а тренування - нізащо. Вчитися можна було як-небудь - допоможуть коли треба буде, а от якщо досягнень в спорті не буде, можуть швидко витурити. І з команди, і з університету.

В кімнаті, де поселилася Ліда, жили ще двоє дівчат. Таміла і Анжела. До спорту вони діла не мали, тому зубрили цілими днями філологічні науки. Мріяли стати поетесами чи журналістами. Проте вже на другому курсі взнали: їм світила тільки школа. Мову і літературу викладати.

Дівчата заздрили Лідці.

- Везе тобі, Лідко, - казала Таміла. - Можеш байдики бити, і ніхто "нб" за пропуски

не ставить, двійок не ліпить. Після закінчення, напевно, в столиці залишать.

- І поступила легко, - додавала Анжела. Я п'ять разів поступала - і все провалювалася. Добре, що люди підказали в партію вступити. Тільки це й допомогло. Буду старатися по партійній лінії, може на кафедрі останусь. Я тепер з парткому не вилізаю. Дружу.

- Везе, то може й везе. А тільки тренування по чотири години на день, це вам теж - не на ліжку лежати. Спуску собі не можна і на хвилину дозволити. Тренер ганяє, як гончу собаку. Чуть що - такими матюками криє, аж вуха в'януть. Але це ще квіточки-бутончики, порівняно з тими, кого посилають на серйозні змагання. Тих заставляють спеціальні таблетки приймати, щоб швидше бігали. А воно, кажуть, що здоров'ю сильно шкодить. Дітей може не бути, або ще щось недобре.

- Нашо ж ти цим займаєшся? Кинь, поки не пізно.

- Звикла... З дитинства хожу на стадіон. В голові у мене тільки один біг. Наче запрограмована. Нічого іншого не вмію. Кому я потрібна? А тут прилаштували та пригріли. Буду вже держатися того, що є.

Ярослав з Лідєю познайомилися в 38-му автобусі, який прямував від гуртожитку до університету. Студентський натовп брав його штурмом та напихався так, що ніхто поворушитися не міг. Хлопця притиснуло до дівчини, і він міг цілих півгодини роздивлятися її зблизька, бачити очі, волосся, губи. Вона соромливо не піднімала на нього погляду, але розуміла, що сподобалася, чула його дихання, відчувала на собі його очі.

Коли вийшли з автобусу - переглянулися. В погляді обох - цікавість. Недаремно говорять, що саме з такого погляду все й починається. Ярослав наважився запитати, де живе дівчина, чи можна зайти до неї ввечері у гості. Почувши ствердну відповідь та номер гуртожитку й кімнати, зрадів. З дівчатами сходився легко, не раз вже ходив на побачення, але тут було, очевидно, щось нове. Щось зачепило і ніби обдало якимсь теплом, або чимось таким, якому не міг дати назви.

До призначеного часу вечора - не міг діждатися. Йшов підтанцювуючи, насвистуючи модну мелодію. Збоку було видно, що хлопець зловив грайливу хвилю.

Так і зайшов в піднесеному настрої.

Як всі хлопці-студенти - не переймався ні квітами, ні хоча б якимось подарунком. До дівчат, які були більш за хлопців хазяйновитими, заходили, щоб чимось пригоститися, щось задарма перехватити поживного.

Ліда в кімнаті була одна.

Привет! - кинув з порога. - Давай вже знайомитися! Я - Ярослав. Друзьки Яриком кличуть. Шо, пішли може погуляєм? Якщо прискоришся, можем встигнути в кіно, на Виставку. Бігати вмієш?

- Бігати?.. А ти?.. Не боїшся, що не догонеш?

- Філологію?.. Запроста.

- На морозиво слабо?

- Не-а... Не слабо... На "Каштан" по двадцять вісім копійок?

- Забили!

Коли вийшли на вулицю, то Ліда навіть дала фору кавалеру. А потім обігнала його, мов на велосипеді.

Ярослав від такої приті аж очмарів:

- Тебе що, з інституту фізкультури вигнали?.. Та ти ж гониш, як майстер спорту! Я, ніби, теж бігати вмію, але - щоб так!

- Та не, не вигнали і не майстер... Кандидата збираюсь скоро отримати. А з приводу філолога, то-то воно, таке... Так вийшло... Батьки наполягли, щоб на філолога йшла. Вони в мене літературу люблять.

- Кандидатом - ти з якого спорту?

- Зі всякого (сміючись). Шо не бачиш?.. Бігаю.

- Значить, це нечесно! Коли спорили, повинна була попередити.

- А ти тоді повинен був - спитати. Нечесно - це зараз дурня клеїти. Ніхто силою не заставляв. Забився на "Каштан" - іди й купуй! Не жмися!

Іншого разу Ліда за таких обставин і хвилини не залишилася б на місці. А тут не спішила. Мабуть, коли людина подобається, то дуже часто, перше, що ми робимо - це закриваємо очі на її недоліки. Бачимо тільки те, що в ній гарне. Зазвичай, так ми готові все прощати своїм рідним.

Хлопець почав порпатися у кишенях, збирати дрібні монети на морозиво. Порахував. Збагнув, що не вистачає. Дівчина теж таке швидко помітила:

- Ти ж збирався ще й в кіно повести... Класно в тебе з арифметикою!

- Вибачай! Не міг же я додуматися, що якась філологія виявиться профі.

- Тобто: ти зарання хтів розкрутити мене на морозиво?.. Ше той з тебе кавалер, виходить!

- Вибач! Вибач! Вибач! Шось я не туди!

Ярослав сильно зніяковів. Виглядом став неначе другокласник. Від такого Ліда миттю розтанула і пожаліла невдалого кавалера:

- Ладно!.. Тримай гроші і шпар за морозивом! Без кіна обійдемося!

- Дякую! Гроші віддам!.. Не сумнівайся... Ще раз вибач!

- Хватить вже! Забудем! Може воно й добре, що не в кіно, бо мені краще погуляти Виставкою. Підемо лісопарком - аж до самого кінця. Мені це завжди подобається.

- І мені... Бачиш, перші спільні інтереси знайшли.

Прогуляли до самої ночі. Спільних інтересів виявилось багато. Говорили, не зупиняючись. Кожен встиг про себе розповісти і про не себе вислухати. Додому йти зовсім не хотілося. Було обом добре.

З того часу Ярослав забігав до Ліди щовечора. Вони стали бувати разом скрізь. Іншої компанії вже не шукали.

Хлопець теж виявився майстром. Тільки не в спорті, а в оповідках. Годинами міг щось розповідати. І все цікаво, захоплююче. А Ліда була слухачкою. Теж годинами могла слухати. Не перебиваючи.

Бувало, що вони й мовчали. Коли довго-довго цілувалися. До запаморочення.

Анжела Соколовська – сусідка Ліди по 213 кімнаті, завжди мріяла вибитися в люди. До університету вона працювала обліковцем на великому заводі. Коли заходила в цех, то бачила в яких умовах працюють люди. По вісім годин не відходять від станка, в промашеному брудному одязі, в безперестанному гулі машин та механізмів, на протягах і холоді. Їй не хотілося такого. Своє життя вона бачила в теплі, чистоті, комфорті. Готова була йти до цього через всі перешкоди. Розуміла, що без вищої освіти дороги до своєї мрії немає. Тому й поступила спочатку в партію, а потім на філфак.

Коли дівчина взнала, що подружка Ліда зустрічається зі студентом юрфаку, то прикинула, що в цьому є певні вигоди і перспективи. Якщо вже заводити собі кавалера, то ніяк не з рідного факультету. Краще водити дружбу з майбутнім прокурором, аніж з учителем.

Анжела записалася до університетського оперативного загону. Там були майже одні хлопці і майже всі майбутні юристи.

Загін виходив вечорами на допомогу міліції. Правда, злодіїв та бандитів ловити йому не доручали, а от робити в магазинах так звані контрольні закупки й ловити продавців на обважуванні або обраховуванні – то було ділом звичним.

Найкраще було ходити в ресторан чи перукарню. На халяву поїсти, чи зачіску зробити. Потім, зрозуміло, бути свідком у протоколі, що складався міліціонером на переляканого офіціанта або перукаря.

В оперативному загоні Анжела познайомилася з Артуром Медведєвим. Керівником загону. Взяла його, як то кажуть, голими руками, чи, точніше, дешевими прийомчиками, якими поділилася колись з нею показна, довгонога секретарка на рідному заводі.

Соколовська говорила амбіційному Артуру компліменти, захоплювалася його сміливістю, його вмінням керувати загonom, казала, що він обов'язково стане знаменитим слідчим, що в нього талант до розшуку та переслідування порушників закону. А ще кормила хлопця чим могла. Знала, що це теж дуже багато значить, аби його прив'язати до себе.

З часом Артур не міг вже без дівчини обходитися. Слухався її порад, переймав її смаки. Так, як і вона, став активно працювати в парткомі.

Як і Ліда з Ярославом, Анжела з Артуром теж стали нерозлучними. Інколи дівчата жартували, а хлопці парировали:

- Наша кімната створила тандем юридично-філологічної дружби. Ми будемо вчити вас читати і писати, а ви нас підозрювати й викручуватися з любої ситуації.

- То ми вас навчимо, як, де і що можна писати, щоб вам за це нічого не було, а ви нас вчіть любити ваші макарони, в яких ви масла жалієте вкинути.

- Макарони не підходять?.. То йдіть ананасів купіть – може вони вам краще полізуть.

- Ананасів не то, що в наших магазинах, а на світі немає. То видумка Маяковського, в його віршиках. Щоб з буржуями зрівняти. Не існує такого овоча. Ми точно знаєм.

- Не існує, то не існує... Тоді пішли на Виставку. Там новий фільм крутять.

- Наші вже дивилися. Сказали, що не варто воно того, щоб двадцять копійок віддати. От зараз почали в центральних кінотеатрах показувати "Зимню вишню", ото говорять кіно. Бомба! Представляєте?.. Голу жінку показують! Повністю! В усій красі, на весь екран! І один з героїв на шикарній імпорتنій тачці їздить! В нас таких машин немає...

- Нам таке не цікаво! Ми що, голих жінок, або машин не бачили?

- Дарма ви так! Фільмець класний! Всі вже про це балакають. Тільки білетів не дістанеш. Ми пробували за ними в черзі стояти. Дві години вистояли і не хватило. В касах не все викидають, по блату своїм продають.

- Тоді вихід один - просто на Виставку, поки безплатно.

- Дійсно, кажуть з першого числа вхід буде платним - п'ятнадцять копійок. Але в кінотеатр можна буде проходити по білету, щоб двічі не платити.

- Не проблема! Завжди можна перелізти через огорожу з боку Голосієво. Там ніхто не побачить і гроші зекономиш.

Ярослав про борг Ліді пам'ятав, але грошей не мав ні копійки. Ніхто не займав. Друзі теж були без грошей. Ждав стипендії.

Сорок карбованців, які видавали раз на місяць, розтікалися ручаями, мов вода весняна. За гуртожиток, на проїзд, на їжу, на зошити, ручки. Дивись, і нічого не залишилося. Добре, що батьки помагали взутися й вдягнутися, і харч трохи підкидали.

На цей раз першим ділом пішов до Ліді на перемовини:

- Лідко, про гроші не забув. Готовий віддати з відсотками.

- А я не візьму. Вважай, що пригостила тебе. І ти ж мені казав, що я нечесно виграла. Забув? Так що гроші мені нецікаво. Включай фантазію, пропонуй щось інше.

- Добре, добре! Завтра куплю два білети. Куди хочеш?

- Сам вибирай, я на все згідна.

На другий день хлопець приніс два білети на футбол. Дівчина була розчарована:

- Думала в театр поведеш.

- Сама ж казала, що на все згідна.

- Казала?.. Тоді пішли на футбол. Куди тебе дінеш? А хто хоч грає?

- Наші зі "Спартаком". Ох і заруба буде! Ми їм покажем, де раки зимують!

До стадіону було не підійти. Величезна маса болільників сунула звідусіль, накопичувалася біля входів. Довго тяглася до своїх місць на верхньому ярусі. Сіли тоді, коли вже гра почалася.

Ліді, яка вперше була на такому футболі, стадіон зверху нагадував великий казан, що парувал подихами майже сотні тисяч людей. Внизу була яскрава картинка зеленого поля і гравців, одягнутих в різнокольорову одягу. Футболісти швидко і злагоджено пересувалися від воріт до воріт. Наче в мультику.

На кожен прийом м'яча спартаківцями стояв такий свист, що вуха закладало. Наших підбадьорювали оплесками, але, коли хто з динамівців бив невдало, то виразів не вибирали. Такими матюками крили, що Ліда таких і не чула. Слухати було їй неприємно і незвично, вона осудливо дивилася в різні боки. Та ніхто не звертав на неї

уваги. Тут було не до джентльменства. Азарт затьмарював всім мозок. І Ярику теж, бо з початком матчу він, немов, забув про дівчину. А як вскакував на різкі моменти гри, то так хлопав їй по спині, ніби вона була не дівчина, а хтось з його товаришів. Однак він того не помічав. Був весь на полі.

Коли футболісти пішли на перерву, Ярослав з Лідою спустилися вниз. До туалету. Там дівчину чекала несподіванка. В жіночому туалеті було повно чоловіків. В свій не поміщалися. Зайти Ліді не вдалося. Ще й насмішки стерпіла. Мовляв не дівчаче це діло – на футбол ходити. Дома потрібно сидіти, хрестиком вишивати. Потрапити до вбиральні все ж вдалося, але після того, як знову розпочалася гра.

Було багато п'яних. Пиво продавали прямо на виходах з трибун. Міліція виводила тільки тих, хто на ногах не тримався.

Матч скінчився... Після себе вболівальники залишили силу-силенну сміття. Пляшки, недопалки, лушпиння і найбільше, це газет. Їх чомусь брав майже кожен глядач. Їх читали до гри та в перерві, застеляли ними мокрі чи брудні сидіння. Двірники стадіону заробляли шалені гроші здаванням пляшок і макулатури. Потрапити на таку роботу було дуже важко.

Наші виграли... Натовп болільників громив на своєму шляху все, що бачив. Палили газети, кричали на все місто про перемогу, будили-лякали вже сонних жителів.

Ярослав по дорозі до гуртожитку десять разів переповів подружці все, що діялось на полі, немов вона нічого не бачила. Хлопець ніяк не міг вийти з гри, а Ліда з цікавістю спостерігала за ним в такому емоційному стані. Таким вона його ще не бачила, проте таким він їй теж подобався.

В суботу ввечері Артур з Анжелою пішли на дискотеку. Ходити далеко не треба було. Студенти танцювали в підвалі гуртожитку. Під магнітофон та "цвєтомузику". Остання штукенція представляла собою підвішену до стелі велику кулю, з наклеєними на ній шматками битого дзеркала. Куля крутилася. На неї падав сніп направленого світла і відбивався сліпучими цятками по стінах приміщення, підлозі, людях. Виглядало космічно. Таким могла похвалитися далеко не кожна дискотека. Організовували її свої, тому грошей студенти не платили.

Крутили "італьянців". Пупо, Тото Кутуньо, Джанні Моранді, Андріано Челентано, Рікардо Фольї. Вони стали кумирами для радянської молоді 80-х. Звісно, що в офіційному продажу платівок із записами їхніх голосів ніхто не продавав. Завозили контрабандою. Моряки, спортсмени, дипломати. Ті, нечисленні щасливчики, які мали можливість потрапити за кордон.

Соколовська не на крок не відпускала свого кавалера. Гарних дівчат багато. Глянеш в бік – а твого друга вже нема. Потрапить комусь в очі. Тому треба всі танці з ним і тільки з ним. Так воно надійніше. Проте не завжди таке вдавалося. То в кругу хто-небудь відітре, то коли паровозом ходять по залу, вчепившись за плечі одне одному. Зате повільні танці за Анжелою. Артур їх любить і мліє, коли втискається в дівчину.

Після дискотеки довго стоять під гуртожитком. Обійматись-цілуватись – можна. Більшого Анжела не дозволяє. Вважає, що спочатку нехай жениться, а то чого доброго

- надурить. Артур і поцілункам радий, а ще більше, коли бачить заздрісні погляди інших хлопців. Анжела - дівчина шикарна. Високі груди, довгі ноги, жагучі проникливі очі. З такою пройти по вулиці вже престижно, а не то, що на танці ходити. Тішить це Артура, дуже тішить, тому й терпить постійні примхи подружки. Навіть коли: і те їй не так, і це не підходить, і цього вона хоче, і того б хотіла. Жаль тільки, що не все хлопцеві по кишені.

Ярослав Гордієнко ще з п'ятого класу почав писати вірші. Коли його ровесники вчилися по закутках курити і матюкатися, він від них не відставав. Але вірші теж писав. Однокласники раділи, як вдавалося поцупити в батька коробку з написом "Димок", "Памір", "Біломорканал", були щасливі, коли діставали болгарські "Родопі" або "Партагас", гордилися коли виходило пускати дим носом, смачно крили в компанії триповерховими нецензурними виразами.

А Ярослав сильно цим не переймався. Задніх у гурті не пас, але й не дуже спішив засвоювати дорослі звички. Задоволення від них не отримував. А від віршів отримував. Якщо вдавалися.

Спочатку складалося неоковирно: "...боровсь солдат за хліб і виноград і був народу він, як рідний брат...". Згодом набив руку. Стало щось виходити. Вирішив дати почитати вчительці. Просив, щоб нікому про таке не говорила і не показувала. Та хлопця похвалила, але на прохання не зважила. Вірші прочитала перед всім класом.

Ровесники стали Гордієнка дражнити, обзивати "поетом", "борзописцем", декламувати при зустрічі скоромовкою: "я поет, зовуся цвєтїк, ат мєня вам всєм прїветїк".

Що після цього робити?.. Вихід один - більше нікому не відкриватися. Держати писанину свою від всіх подалі, аби більше не дражнили.

З часом до віршів додалися й оповідання. Набралося цілий товстий зошит, який хлопець беріг та ховав, немов велику коштовність. Пробирав відсилати написані твори в обласну газету, потім в республіканську піонерську газету "Зірка", однак надрукувати нічого не вдалося. З області не відповіли, а піонерська редакція повідомила малому автору, що твори його не несуть в собі "ідейного спрямування".

Потягу до творчості, як не дивно, це не відбило. Ярослав продовжував писати і до закінчення школи, і на роботі, і тоді, коли поступив вчитися в університет. Разом з цим, продовжував держати своє захоплення в тайні, навіть Ліді нічого не говорив.

Після того, як двоє студентів юрфаку декілька років тому, жорстоко і безпідставно побили затриманого юнака, серйозних справ оперативному студентському загону не доручали. В березні ж кинули на підмогу кагебістам. Десятого числа в університетському скверіку, біля пам'ятника Тарасу Шевченку, студентам знаходитися забороняли. В цей пам'ятний день тут могли збиратися люди, яких інакше, як буржуазними націоналістами не називали. Вони приходили вшановувати Кобзаря не тоді і не так, як було встановлено владою.

Анжела, Артур та їхня команда затримували тих, хто вирішив постояти біля пам'ятника. Доставляли їх в опорний пункт міліції для вияснення обставин. Студентів

брали на особливу замітку. Інформацію про них передавали в деканати. Бійці загону були сильно налаштовані проти таких: адже їх попереджували, а вони, все рівно, не послухалися. Значить, нутро в них гниле і щонайменше: співчують вони націоналістам. Тому ніяких компромісів бути не могло, тим більше, що так інструктували працівники КДБ.

Анжела затримала знайомого хлопця. Той почав проситися:

- Відпусти, я ж тебе знаю! Ти з Тамілою живеш. А я недавно приходив до неї. Памятаєш? Книжки повертав. Тодоськом мене звуть.

- Мало хто до Таміли ходить! Шо я всіх повинна знати? Нам сказали затримувати, ми й затримуємо. Не треба було тут стовбичити. Ми за тобою вже довго наглядали.

- Я ж нічого не робив! Просто з цікавості. Постояв трохи, шо тут такого? Я теж поет. Шо мені не можна біля Шевченка постояти?

- В деканаті будеш пояснювати! А зараз пішли з нами!

Ярослав писав повість. В бібліотеці, коли однокурсники виписували в конспекти часто незрозумілі цитати Леніна і Маркса, він продумував сюжет свого твору. Його давно тривожила й сиділа біля серця тема про переселення українських сіл під час будівництва каскаду гідроелектростанцій. Родина хлопця була з такого села, яке затопили водою. Знищили хати, могили, сади, церкву, ліси, стави. Силоміць заставили покинути обжиті рідні домівки і все, що було надбаним з діда-прадіда.

Гордієнко намагався якомога менше зачіпати гострі моменти тої події, про яку писав, старався майже не критикувати владу. Але, все рівно, виходило, що твір викривав, був антирадянським, піднімав наверх дуже болюче, дуже недопустиме. Таке, яке ніхто не буде друкувати. І таке, за яке можуть переслідувати. Офіційно подавалось, ніби люди виселялись добровільно і з радістю. А про те, що вивозили їх насильно і цинічно - говорити не можна було, а писати й поготів.

Ярослав переписував цілі сторінки, рвав їх на дрібні шматки, викидав у сміття, палив. Розумів, що за таку писанину по голівці не поглядять, тому боявся. Проте, проходив час і наболіле знову виливалося в рядки задуманого твору.

Інколи, в неділю, коли випадав єдиний вихідний і навчання не було, а Ліда брала участь в чергових змаганнях, хлопець їздив до дядька Андрія в присталичний Ірпін.

Дядько Андрій був старим другом хрещеного батька. Вони разом колись навчалися в заводському училищі, яке було тоді з порядками вельми схожими на армійські. Казенна форма, казенна їжа, життя в казармі, пересування строєм. За втечу з ФЗУ, як називали скорочено училище, садили підлітків у тюрму. Існували цілі окремі колонії для таких втікачів.

Ті, хто разом пройшов через таке випробування, надовго ставали вірними товаришами.

Коли Ярослав зібрався їхати до Києва вчитися, дав йому хрещений адресу дядька Андрія та порадив навідуватися до нього, як буде потреба. Казав, що добре його знає, і що він ніколи не підведе, бо не раз це вже підтверджував ділом.

Андрій Іванович жив у невеличкому приватному будинку, який був з усіх сторін

захищений від вітру високими соснами, що тяглися до неба і сонця зеленою кроною. Зеленим мішалися з синім кольором неба і створювали таку картину, від якої Ярослав не міг відірватися. Коли б не приїжджав, то довго стояв, закинувши вверх голову. Тішив пожадливість своїх очей і наповнювався простою природною красою. Під такими соснами хлопець відчував впевненість, позбувався страху.

- Здоров був, хлопче! - зустрів Ярослава дядько Андрій. - А чи видержують штани мудру науку? Голові, то знаю, що легше, вона ж там, в твоїх університетах, об лавки не треться, а штани бідні зношуються. Ге?

- Не зношуються. Я все навприсядки там, навприсядки. Або стою більше, щоб їх берегти.

- Ну то добре... Стій, стій!.. То ти ж правильно робиш! Бо ж штани-то, напевно, одні. Вгадав?

- Прямісінько в десятку!

Тільки після обміну жартами міцно потиснули руки.

Андрій Іванович вже пенсіонер, а колись вчителював. Бібліотеку склав велику. В кожній кімнаті книжні полицки від підлоги до стелі. Читати любить страшно. Вже й бачить поганенько, а книжки з рук не вирвеш. Експертом може бути і з літератури, і з історії. Мову з ним про таке краще не починати - не переслухаєш. І на все має свою думку. Ярославу з таким чоловіком поговорити - можна і їсти не давати. Особливо коли дядько про війну розповідає. Такого в університеті не розкажуть.

Вагався хлопець. Довго зважував чи показати дядькові свою повість. Чи сподобається йому? Чи найде він у Андрієві Івановичу достойного читача? Чи зрозуміє той?

Але, кому ж іще, як не такому чоловіку відкритися? Ну не може ніякий автор тримати написане в собі. Хоч комусь треба дати почитати.

Дядько Андрій слухав уважно. Жодним словом не перебив. Після того, як Ярослав закінчив читати своє творіння, довго сидів задумавшись. Потім ходив по кімнаті, приклавши вказівного пальця до рота. Ніби прораховував щось:

- Не знаю, не знаю... (зробив довгу паузу). Що тобі сказати, молодий чоловіче? Сильно написано! Навіть дуже сильно! І тема така, що душу вивертає. Пишеш гарно... Талант маєш... Але якби ж то тільки це... Якби ж то тільки читали тебе такі, як я. А воно зовсім не так... Ніхто і ніколи цього не надрукує, і дати читати такого не можна нікому. Це, брате, проти влади написано. Антісоветчина називається! Зрозумів?

- Зрозумів! Як не зрозуміти. Не раз пробував спалити зошита, в якому це понаписував, та весь час неначе щось не дає. Не відпускає мене тема. Про рідне для мене село Яблунівку йдеться. Знищили його й затопили. Ніби не своїми словами пишу, а діда мого, Остапа, для якого село було цілим світом. Його переживаннями живу, тривогами та біллю його. Мовби нашіптує мені дід з того світу. Не можу діда зрадити - і все. Як буде, то хай вже так і буде! Знаю, що ризикую, але більше рвати і палити написаного, мабуть, не наважуся.

- Що ж, може воно так і треба... Багато чого робимо ми в житті, неначе не зовсім

по своїй волі, мовби хтось рукою нашою водить. Ну, якщо вирішив залишити свою повість, то потрібно дещо зробити. Підстрахуватися треба на злий випадок.

- Кажіть, буду слухати!

- Перш за все, необхідно тобі рукописи свої залишити в мене. Спробую переховати надійно. Є в мене, здається, таке місце, подалі від цієї садиби. В другу чергу, викинь все, що написав до цього. Якщо воно не так важить, як ця повість.

- Не розумію вас. Навіщо? Там у мене майже одні вірші.

- Вірші?.. Їх можеш залишити. А прозу пали! За нею можна визначити автора. Стиль завжди схожий. А світитися тобі не можна. Ризик великий. І псевдонім потрібно придумати такий, щоб ніяк з тобою не був пов'язаний.

- Ясно. А далі що?

- Далі?.. Думаю, що треба твір твій надрукувати. Це теж проблема, бо всі друкарські машинки на обліку стоять. Мають кожна свій індивідуальний почерк. Легко вирахують, хто друкував. Але є в мене товариш, який має таку машинку, що не відслідковують. Списану на металобазі підібрав, над шрифтом трохи почаклував, щоб змінився. Його й попрошу.

- А далі?

- Що ти заладив: далі, далі... І сам не знаю, що далі. Нехай лежить, жде свого часу. Хто його знає, як воно повернеться?.. Може, щось вигадасмо, або само до нашого двору прийде. З таким не треба спішити.

Оперативному загону дали нове завдання. Чергувати біля палацу "Україна". Мало там відбутися якесь дійство, але зарання про нього членам загону не сказали.

Анжела та Артур з великим здивуванням дізналися, що в палаці проходить вечірній концерт італійського співака - Джанні Моранді. Жодних афіш чи повідомлень про такий виступ не було. На таку зірку черга за білетами повинна була б розтягнутися на кілометри. А тут - нікого. Складалося враження, що це була таємнича сходка, а не концерт. Та коли студенти побачили, як з'їжджаються з усього міста чорні й білі "Волги", як звідти виходять поважні сановники зі своїми дружинами в дорогих нарядах, зі своїми премодно одягнутими дітьми, то зрозуміли, що то таки концерт, але для вибраних. Для вищого світу, який не хоче сидіти поряд з простолюдинами. Виступ співака був запланований тільки на один вечір, тому концерт зробили закритим, без лишнього розголосу.

- От, хто справжні господарі життя! Колись ми теж будемо серед цієї публіки, - сказала Анжела своєму другу. - Всіх зусиль прикладемо - але будемо!

Поверталися Артур з Анжелою зі свого оперативного чергування пізно. Ледь встигли на останній автобус. На зупинці біля Володимирського ринку, де прийшлося чекати на свій 38-й було порожньо. Жодної людини. Напевно, про такий тихий для людей час знали в підземному царстві, бо на зупинку нахабно вибігли двоє здоровезних щурів. Вони, не переймаючись присутністю хлопця і дівчини, кинулись до сміттєвих урн. Вибирати з них все поживне. Артур пробував у них пожбурити чимось, але реакції не було. Мовби знали, що люди довго не затримаються.

В автобусі сиділа запізнiла компанія. Видно їхали з якоїсь гулянки. Побачивши щурів, хтось з компанії голосно вигукнув:

- Гляньте, гляньте, що робиться! І зовсім не бояться. Ведуть себе, неначе господарі нічного міста.

Артурові згадалися недавні слова Анжели і він скривлено посміхнувся.

Ярослав та Ліда і далі кожен день проводили разом, всюди, де тільки могли. Музеї, парки, художні виставки. Разом в їдальні та в автобусі. Хлопець дивився, як дівчина бігає на тренуваннях, і чекав поки вона закінчить. А дівчина, в свою чергу, ходила з ним на волейбольну площадку, де ставала біля нього, аби давати пас. Раніше ніколи цією грою сильно не захоплювалася, а тут заради хлопця полюбила. За декілька місяців заміни їй не знаходили.

Оскільки грошима багаті не були, то часто після занять ходили пити дешеве гаряче молоко з бубликами. На розі Хрещатика, напроти Бессарабки, було таке єдине в Києві місце, де продавали таку незвичайну їжу. Після цього, інколи, на Бессарабський ринок - подивитися, що багаті люди їдять, та й пригоститися задарма чимось. Продавці щедро давали спробувати кусочок огірка солоного, мазнути руку медом, надрізати солодку грушу, або яблуко. Вважалося, що це для проби. Але кому для проби, а кому й посмакувати трошки.

Могли просто посидіти в університетському скверику, чи тихенько заглянути до величного Володимирського собору.

Коли припікало літнє сонце, ходили на Труханів острів - загоряти й купатися. Це було так гарно і приємно - лежати на гарячому піску, чи наввипередки плисти до середини річки. В плаванні Ярослав дівчині не поступався, і це давало йому привід для самовпевненості, для чоловічого відчуття фізичної переваги над жінкою, яке було присоромлене нещодавнім змаганням з бігу.

Хлопець міг годинами дивитися на свою обраницю, з якою порішив вже ніколи не розлучатися. Він торкався її засмаглого тіла, грався мокрим волоссям, цілував очі, губи, руки.

Тут, на березі Дніпра, вони залишалися допізна самі, провели свою першу ніч, як жінка й чоловік. Покривалом для них була літня темінь, а сусідами - місяць, зорі і тепла дніпровська вода.

Ранішня прохолода заставляла вертатися в сонне місто. До перших автобусів було ще далеко, тому вони довго гуляли, задивляючись на золоті куполи київської старовини.

Осіню збирали жовте кленове листя на Дідорівці. Ліда робила з нього вінок і ставала "апельсиновою королевою". Так її Ярослав називав. Їздили за грибами у ліс, за Дмитрівкою або під Микуличі. Піднімали з київських тротуарів гладенько-лагідні плоди каштанів, дивились в небо на ланцюжки журливих птахів.

Взимку каталися на лижах в Голосієвському лісі, спускалися на шматках товстого картону з гірки, грали у сніжки, падали в глибокий пухкий сніг, стараючись сипнути його один одному за шию.

На восьме березня, в жіночий день, Ярослав здумав подарувати своїй подрузі квіти. В місті, в ці дні, ажіотаж за квітами – страшенний. П'ять годин простояв хлопець на холоді у черзі, щоб купити гілочку мімози й три нерозквітлі тюльпани. Задубів, неначе риба на льоду. Зате щасливий був, мов сто карбованців знайшов. Далеко не кожен студент міг похвалитися купленими квітами. На базарі дуже дорого, не для простого люду, а в магазинах і десятої долі не завозять від потреби.

Ліда подвиг оцінила. Обіймала, обцілювала, поїла гарячим чаєм, аж поки її гуртожиток не закрився, і Ярославу потрібно було бігти до свого.

Щоб заробити грошей та мати можливість бавити Ліду чимось солодким, або в кіно водити, подався Ярослав на маргариновий завод – підробляти.

Кожного дня, після закінчення уроків, спішив на роботу, у вечірню зміну. Потрапив у цех, де майонез виробляли. Майстер цеху, висока худюча жінка, яка не випускала з рота цигарки, а коли випускала, то крила всіх роботяг відбірним матом, направила хлопця на робоче місце. Туди, де треба було виймати з ящиків порожні скляні баночки й ставити їх на конвеєр. Ніби й легка робота. Але коли на протязі восьми годин, безперестанку мусиш нагинатися, брати з ящика банки, а потім розгинатися і ставити їх на рухому полосу конвеєра, то відчуваєшся немов механічна заведена іграшка. А ще потрібно виконувати роботу швидко, бо не буде потрібного завантаження процесу, і майстер буде кричати. А ще треба приловчитися і баночки брати не по одній, не по двоє, а по чотири в кожну руку, розведеними в сторони пальцями. Банки попадаються пощерблені, не відмиті повністю від залишків жиру. Через годину роботи руки стають слизькими, подертими до крові об надбите скло. Печуть.

Роботяги "шпилили" Гордієнка:

- Шо, студент, спробував по чому пуд солі і сто грам майонезу?.. Завтра прийдеш, чи будеш відсипатися?.. Ручечки гладенькі не боїшся пошкодити-понівечити, писати чим будеш?

Першу зміну Ярослав протримався на одній силі волі. Точніше на самісінькому її остатку. Кінця робочого часу діждатися не міг. Був таким спустошеним, ніби в плуг запрягали.

В автобусі, по дорозі до гуртожитку, розморило, потягнуло на сон. Та тільки закривав очі, як в голові починали бігти по конвеєру скляні, жирні баночки. Аж здригнувся мимоволі. Сон від неприємної картинки відразу пропав. Нічого подібного хлопець, який ніколи не боявся роботи, ще не відчував. Баночки мішали довго заснути і в ліжку, і на парах, на яких, зазвичай можна було подрімати за спинами однокурсників.

На другий день, заставити себе йти на роботу Ярослав довго не міг. Винести ще раз таке фізичне та психологічне навантаження хлопець був не в змозі. Верх взяло те, що не привик здаватися. Аж в кінці робочого тижня відчув він, що починає звикати до роботи, і вона вже не здається такою виснажливою і страшною. Жінки, які стояли поряд на конвеєрі, підбадьорували і хвалили:

- Молодець! Не здався! Тут у нас такі, як ти, тільки одну зміну витримують. Втікають.

Заробіток на "майонезці" був невеликим. Постійно довго ніхто не затримувався. Може тому й брали студентів. А ще тих, хто недавно з тюрми вернувся.

При малій платі що людям приходится робити? Тільки красти. От і крали всі, хто міг. Майонез був дефіцитом. В магазинах його рідко побачиш. Якщо ж повезе й натрапиш, то в одні руки дають не більше двох баночок. Ярослав він ні до чого. На хліб його не намажеш. А якісь складні страви готувати хлопцям у гуртожитку – діло незвичне. Хіба що яйця розбити на сковорідку, або картоплі насмажити. Можна було б дівчатам віддати, але красти не хотілося.

З таким підходом студент швидко засвітився в цеху. Почали його підозрювати. Чи не засланий він козачок? Чи не влаштувався спеціально, щоб всіх здати? Недаремно ж на юридичному вчиться, сам казав про таке.

Стали роботяги сторонитися хлопця. Неначе коло недовіри й неприязні створилося навкруг нього. В яке ніхто не заступав. Ніби всі проти нього, а він один проти всіх. Вкрай неприємна штука виходить. Як поступати в таких умовах?

Щоб вернути довіру до себе, змушений був Ярослав і собі поцупити кілька банок майонезу. За порадою досвідчених прикріпив їх до литок ніг, обмотавши міцно бинтами. Охорона, зазвичай, шукає по кишенях, обмацувати ноги часом не намагається. А під широкими штаньми схованого не видно – пройшло. Добре, що не попався з краденим на прохідній. Зловили б – і прощай університет. Направили б туди листа – і було б по навчанню. Зате, став своїм в цеху. Підозру зняли. Можна було працювати в спокійній обстановці. Колишні тюремники навіть пропонували разом самогон варити в підсобці, але від цього студент вже відмовився. Сказав, що швидко п'яніє і відразу з ніг падає. А якщо пройде вулицею п'яним, попаде на очі міліції, то ще наведе на "майонезку". Краще не підставлятися. Зважили на таке, і відстали:

– Ладно, кореш, будем щитать, шо ти экзамен на роботягу здав. Жизні навчився. Мо, як станеш прокурором, то спомниш, яким сам був.

Через декілька днів, після затримання оперативним загоном поета Тодоська, призначили судилище. Винесли питання на комсомольські збори курсу. Звинуватили хлопця в тому, що він, нібито, пробував зв'язатися з націоналістами та вчинив супротив при затриманні. На збори прийшло все партійне начальство факультету. Покликали і Артура з Анжеолою. Щоб свідчили проти поета.

Таміла в гуртожитку просила Анжелу змилуватися над Тодоськом:

– Він же, мов мала дитина... По землі не ходить... Голос ні на кого не підніме, мурахи не задавить... Нашо ви на нього напали?.. Скажи, Анжеоло, шо помилилася, мовляв на другого думала, а цей під руку попався.

– Нічого я брехати не збираюся! Це принципове питання! Радянський студент повинен бути пильним, а не стояти, вуха розвісивши там, де не треба!

Тодоську не дали і слова сказати. Та він і не зміг би, якби дали. Таке на нього звалилося, що він став немов контуженим. Без мови і слуху.

А партійне й комсомольське начальство старалося... Виступ за виступом ішов, ніби солдати в атаку. Кожен старався, як міг. Чехвостили хлопця вздовж і поперек. Ярлики

вішали, мов медалі на свято. Може хто і співчував поету, та проти такого шквалу не попреш. Ще й тебе заодно ворогом визнають.

Аби вислужитися, один з молодих партійців курсу згадав ще одну велику провину Тодоська. Поет необдуманно заклав нещодавно свій комсомольський квиток у чужому гуртожитку, вахтеру, аби пропустив до приятеля, бо іншого документу під руками не було, а без документу в гуртожиток не пускали. Парторг зреагував на це так, немов Тодосько спалив обком партії:

- Як, як ти міг таке вдіяти? Закласти комсомольський білет - це закласти свою комсомольську честь! Тільки геть несвідома людина здатна на таке. Комсомолец ніяк не міг такого вчинити. А чи знаєш ти, що я, коли їздили цьогоріч помагати колгоспу картоплю збирати, то ховав свій партійний квиток в трусах, щоб не загубити? Бо я думав весь час про квиток, я боявся й на мить про нього забути, бо він для мене вартіший мого сина, мене самого... А ти?.. Ти, що думав, коли віддавав у чужі руки свій білет?.. Як ти спромігся до цього?

Коли комуністичний ентузіазм трохи втомився - проголосували. Прийняли одностайне рішення: виключити Тодоська з комсомолу, як такого, що не мав права носити високе звання ленінця. За комсомолом, з університету поперли автоматично. Хто не комсомолец - той не мав права навчатися в радянському ВУЗі.

На зароблені гроші, що видали на "майонезці", Ярослав вирішив купити джинси. Давно мріяв. Та дозволити такого не міг. Сто тридцять карбованців - гроші великі. Викинути їх на одні штани, то було велике марнотратство. Але так же хочеться виглядати модно і пристойно.

В студентському містечку всі знали, до кого за "шмотками" треба йти. Іноземці продавали їх безбоязно. Це наших можуть за таке посадити, щоб не наживались спекуляцією, а тих, хто приїхав вчитися з-за кордону, не чіпали.

Мішель був відомий фарцовщик. В нього купити можна - що захочеш, якби гроші були. Японські магнітофони аж на дві касети, футболки з написами англійською, яку майже ніхто правильно прочитати не вмів, джинси - недосяжна мрія для дуже багатьох молодих радянських людей, затемнені, а то ще й не просто затемнені, а "дзеркальні" окуляри від сонця - покриті зверху чимось таким, до якого причесатися можна, спортивні костюми фірми "Адідас", в яких де хоч ходи, і в гості навіть - чужа заздрість все рівно візьме верх над пристойністю.

Ярослав Мішеля знав давно. Інколи разом грали у футбол на асфальтованій площадці-коробці, впасти на якій було небезпечно. Коліна й руки так звезеш, що на тиждень вибуваєш з команди. Крупні піщинки в'їдаються в шкіру, роздирають її до крові.

Гордієнко приходив в коробку у дірявих кедах, куплених за сім карбованців, спортивних штанах за цією ж ціною, а Мішель натягав на себе справжнє багатство. Все фірмове, за яке можна було б цілий рік нашому студенту безбідно жити.

Проте в грі, дорогий і модний "прикид" втрачав свою цінність. Тут головним було, хто краще в пас грає. Африканці та латиноамериканці старалися обводити суперників.

Але площадка мала, відстані між гравцями короткі – не встигнеш одного обвести, як вже інший на тобі висить. Далеко не пройдеш. Наші ж грали командно й пасуючи. Тому, зазвичай, гра закінчувалася перемогою дірявих кедів над кросівками фірми "Найк".

Джинси в Мішеля Ярослав купив, на його радість, дешево. Зважив іноземець на знайомство по футбольних баталіях. За таке розпили могориц. Сп'янівши, розбалакалися. Як це часто буває у п'яних, почали хвалитись-задаватися, хто що вміє, хто кого перевершує:

– Я з десяти спроб можу сім раз у верхній кут великих футбольних воріт попасти, – прибріхував трохи Гордієнко.

– Нет вапросав! А п'ять чілавекув можіш абвесьць на трі метрі?.. Не?.. А я магу, – на ламаній російській відбивав Мішель. – І нікто с вашіх так не сможіт... Нікто!.. Понял ти?

– Я зате одною ногою можу сто разів м'яч підбити!

– Напугаль!.. Я галавой стока набію!

– А, я...

Від футболу перейшли до дівчат, потім до того, хто більше світу бачив. Тут Мішель був рекордсменом і прийшлося Ярику перейти на іншу тему, щоб не здаватися:

– Хоч я по ваших Парижах не їздив, гарему не заводив, але життя краще знаю. Вмію все робити, чого тобі й не снилося, і без чого світ твій шмоточний не існував би. Хліб я вмію вирощувати. І садити та збирати все, що на землі росте. Косити вмію, орати, сіяти, стіжок скласти, зерно молоти вмію, біля худоби ходити.

– Ета многіе умеют... Не тока ти. Міліони люді умеют... Большой ума не нада... Я земля не знаю. Город большой вірос. Кніжкі читаль, вместо касіть, сеять... Кождій свайо должін знать!

– Книжки читав?.. Ну тут тобі до мене далеко! Я їх стільки перечитав, що тобі й не снилося! Гору цілу, до якої ти не долізеш, а не то, що читанням візьмеш. Я з п'яти років читати вмію. А ти?.. Ти зі скількох?

– Сем, восем, может дев'ят, где-то так... Не помню со скоко... Но ти читаль адно і тоже. У вас все кнігі – адно і тоже! Не интересна... Советскій кніга не интересна... На Запад можна всьо читать... У вас – нічево незя!

– І шо такого ти читав, якого я не бачив? Та ми ж всю класику зарубіжну ше в школі пройшли. І з бібліотеки я не вилізаю.

– Салженіцін читаль?

– Не-а... А хто це такий? Шось не чув про такого.

– Вот... А гаварішь всьо чіталь... Єслі би я дал тібе прочітать, ти б і спать не мог!

– Шо ж там таке міг той Салженіцін написати?

– Правда напісаль... Какой Советскій Саюз єсть в действительность.

Мішель розповів коротко про Солженіцина. Сказав, що твори його в Союзі заборонені, і за них можуть посадити в тюрму. Він пробував їх ввезти в СРСР, як повертався з дому на навчання, але їх вилучили на кордоні. Зробили попередження. Сказали, коли ще раз з таким затримують, то перетинати кордон заборонять. Спасло

те, що мав іноземне громадянство. Якби мав радянське, то не минув би суворого покарання.

Ярослав такою інформацією зацікавився:

- А ще раз ризикнеш, чи слабо?!

- Чево ти пропонуєш?

- Книжку свою! Рукопис! Взяти з собою та там надрукувати!

Гордієнко посвятив Мішеля у свою таємницю. Той спочатку віднісся до Ярикової пропозиції скептично, але коли вислухав, про що буде книжка, та якої теми вона стосується, задумався. Прикинувши в умі, відповів, що варто спробувати. Така штука може на Заході когось зацікавити. Як повезе - то й гроші вийде заробити.

Мішель вчився на останньому курсі. Скоро мав від'їжджати додому. Ризику великого, щоб провезти рукопис не бачив, все рівно, повертатися в Радянський Союз не збирався. Єдине, на що зважував, це те, що вже засвітився на кордоні. Проте, раз іноземців не карають, то чого боятися.

Домовились, що Ярослав свою повість віддрукує і передасть при нагоді. А, як Мішелю вдасться за кордоном твір опублікувати, то з часом він книжку або журнал з публікацією передасть Гордієнку через своїх земляків, які будуть їхати на навчання до Києва.

Гордієнко поспішив до Ірпеня. Там виклав дядькові свою розмову з Мішеlem.

Андрій Іванович розібрав ситуацію до найменших дрібниць. Потрібно було добре все продумати, щоб не наразитися на великі неприємності. Сумніви щодо надійності іноземного студента були немалими, але ніякого іншого виходу не вбачалося. Вирішили ризикнути.

Повість на цей час була вже віддрукована на друкарській машинці. Вона була невеликою, займала трохи більше кількох десятків аркушів. Сховати її було легко. Вклеїли поміж листками товстого журналу на партійну тематику.

- Ну, що, - сказав дядько, - будемо надіятися на краще. Головне, передавай журнал так, щоб нікого більше поряд не було. На зустріч не спіши... Дочекайся останнього дня перед від'їздом. Мішеля свого зарання не попереджуй - коли прийдеш... Як помітиш, щось підозріле - негайно вшивайся і повість не забудь забрати. Треба буде тоді її спалити! Не жалій! Я на всяк випадок зробив копію.

- Дякую за настанови!

- Давай, хай щастить!

Ярослав відправив з Мішеlem свою повість і став почувати себе, ніби після підкорення найбільшої у світі гірської вершини. Турботи з переховуванням та передачею його твору для публікації за кордоном забирали у хлопця стільки енергії, так напружували нерви і мозок, що він не міг нічого робити й думати. Ліда бачила, як з Яриком щось коїться, але не могла добитися від нього нічого путнього. Хлопець не хотів ділитися з нею своїми секретами.

На Виставку американці привезли свою виставку. Про інформаційні технології.

Народ ішов валом... Черга на вхід розтягнулася на кілометри. Господарі виставки,

напевно, були шоковані таким небаченим та нечуваним ажіотажем.

Анжела з Артуром і Ліда з Ярославом теж вирішили подивитися чим це так люди зацікавились. Зайняли чергу. Простояли близько п'яти годин. Спочатку чудувалися тим, що в Києві є стільки любителів якоїсь інформатики, а потім причину такого підвищеного інтересу до виставки взнали. Виявляється, організатори вручали кожному відвідувачу поліетиленовий кульок з кольоровим малюнком, видавали ручки або значки. Сама виставка, здається, нікого не притягувала. Набір якихось незрозумілих плакатів, стенди з цифрами... Що тут може бути цікавого?

Ліда з Ярославом вийшли, радіючи, із задушливого приміщення, через яке проходили за день тисячі людей. Мали в руках по сувенірному набору. Ще більше раділи Артур із Анжелою, вони вхитрилися двічі чергу, аби отримати заморські сувеніри. І тепер мали їх аж два набори. Справжнє багатство.

Соколовська тішилася поліетиленовими пакетами. Щоб виправдатися за свою скнарість, голосно, аби чути було далеко, заявила:

– От клятї капіталісти! Загнивають же! Криза їх скоро має задушити, а ти бач, які гарні штучки клепають! Думають нам цим голову задурити. Інформатику нащось придумали... Цифри незрозумілі... Шо вони хочуть цим сказати?.. Для чого нам їхня інформатика?

З такого посміялися й пішли до ставу лебедів дивитися, а ще яблук по дорозі тихенько нарвати на дослідних ділянках Виставки.

Від Мішеля звісток не було ніяких. Та таких і не передбачалося. Ярослав розумів: повинно пройти багато часу, поки стане щось відомо про його повість. А може бути й таке, що ніколи більше він про твір свій не почує.

Хлопець жив на повну... Веселе студентське життя поглинало його з головою. В центрі всього стояла Ліда, без якої він не бачив свого життя. Весь світ тепер згорнувся в ноги біля неї. Все, що було гарне та прекрасне, присвячувалось і служило їй. Ярослав був лише посередником між цим світом та цим прекрасним. Він тільки підносив дівчині те, що й так, на його думку, їй належало.

Одного разу, під час лекції, в аудиторію зайшов заступник декана. Зазвичай, таке могло бути тільки, коли робилось оголошення про незвичайну подію. Наприклад: коли хтось в Кремлі помер, або треба було помпезно зустрічати якогось іноземного президента й створювати видимість, що йому тут несказанно радіють. Учбовий процес просто так, навіть декан чи його заступник, не наважувалися порушувати. А тут зайшов – і перебив маститого професора, ще й з незрозумілої причини. Потребував до себе студента Гордієнка.

В своєму кабінеті заступник прискіпливо подивився на хлопця і якимось награно сказав:

– Тут тебе, товаришу студент, хочуть бачити в одній поважній установі. Ось тобі адреса, на цьому листочку. Ти зараз всі справи покинь та йди туди. На лекцію можеш не вертатися.

– А хто там, за тою адресою?

- Не важливо. Ти йди... Там дізнаєшся... Тебе чекають добрі наші друзі. Ми з ними підтримуємо тісні зв'язки. Тільки, дивись, обов'язково до них зайди. Невідкладно. Вони тебе ждуть.

Ярослав дуже здивувався такій таємничості та вимозі йти кудись невідкладно.

Коли знайшов потрібну адресу, то на вході до будинку прочитав вивіску: "Комітет Державної Безпеки УРСР". Відразу відчув, як страх пройшовся спиною, руками, потилицею. Ніби хтось збирався напасти ззаду. Ноги зробилися, мов не свої. Ледь зайшов у коридор з численними масивними дверима. Черговий запитав прізвище, заглянув у свій журнал, комусь зателефонував. Сказав чекати. Сісти місця не було. Гордієнко подавлено чекав хвилин зо двадцять. Стояв. Переминався з ноги на ногу. Мучився сумнівами й страхом. Розумів: куди потрапив і що його може тут чекати.

Нарешті до нього вийшов чоловік у сірому костюмі, запропонував іти за ним. Завів до кабінету. Запропонував сісти. Сам покинув кабінет. Ярослав ждав його більше години. За цей час так звівся, що не мав сили сидіти. Думка про те, що його якимсь чином вираховували, що це безперечно зв'язано з Мішелем, переданою за кордон повістю, не давала спокою. Хотілося чим швидше позбутися невідомості, щоб вже сказали, чого викликали. Була ще маленька надія, що з якогось іншого приводу. Догадувався, що спеціально залишили надовго самого, аби "дозрів". Треба було взяти себе в руки, але не виходило. Давило все: гнітючі стіни з портретом Дзержинського, тверді масивні стільці, грати на вікнах, гострі олівці на столі. Було відчуття западні, тюрми, неволі, повної ізоляції від світу. Звалилася безпорадність, бажання чимдуж покинути це суворе й лякливе місце. Багато чого дав би, щоб і хвилини тут не залишатися. Ярослав розумів, що може відразу "розколотися", однак ніяк не міг дати собі ради.

Проте коли чоловік в сірому костюмі повернувся й почав задавати формальні питання про ім'я, прізвище, місце проживання, навчання, батьків - хлопець оговтався. Ніби отверезів. Негадано прийшла упевненість та сила духу. Він відчув, що тепер може чинити опір, аби не дати себе викрити. Дійшов до того, що навіть зумів охрестити подумки незнайомого чоловіка "Сірим піджаком". А той якраз перейшов до конкретних питань:

- Скажи-но, товаришу Гордієнко, чи знав ти іноземного студента на ім'я Мішель?

Надія обірвалася... Ярослав згадав пораду дядька Андрія. Коли щось станеться, то старатися на всі питання відповісти стисло: "Не пам'ятаю". Так і відповів.

- Чому ж не пам'ятаєш, коли разом цілими днями зависали на одній спортивній площадці?

- То ви про то-о-го Мішеля?.. Того пам'ятаю. А що таке він накоїв?

- Не все так швидко! Всьому своя черга! Скажи краще, в яких ти був із ним відносинах?

- Яких?.. У футбол разом грали.

- І більше ніяких?

Ярослав вирішив ризикнути. На той випадок, якщо його відвідини гуртожитку

Мішеля ніхто не засвідчив. Людей же там проходило тисячі. Могли на нього не звернути увагу. Сказав:

- Ні. Більше ніяких.

- А поза футбольним майданчиком доводилось вам зустрічатися?

- Ні.

- А може ти щось передавав Мішелю, якусь книгу чи журнал? Може з друзів хтось попросив? Може вони передавали?

- Ні.

- Добре. А, кажуть, що ти щось пишеш?.. Вірші, нібито, оповідання?.. Правда це?

- Вірші пишу. А оповідання - ні.

Коли "Сірий піджак" запитав, чи не передавали щось друзі, Ярослав в думці зрадив: "Значить про мене вони толком нічого не знають. Пробують знайти слабину. Значить - головне зараз, триматися. Не піддатися на жодні умовляння, жодні провокації.

Допитували Гордієнка до темної ночі. Допитувачі мінялися. Замість одного заходив інший. Один грав доброго, другий злого. Один кричав та погрожував, другий вів розмову улесливо і дружньо. Питання сипалися, мов град, на голову Ярослава. Інколи він не встигав подумати, що відповідати, як задавали вже інше. Збивали з толку. Питали про все на світі, але весь час поверталися до Мішеля й передачі, яку він вивозив за кордон. Стало зрозуміло: провезти журнал із вклеєною повістю, мабуть, не вдалося. Видно даремно іноземець боявся, що його відмітили і внесли до якогось списку ще першого разу, коли затримали на кордоні. "А може провіз - і опублікували", - скинулася в Ярослава думка, але сам в таке не повірив.

Спочатку про повість не говорили. Та згодом відкрито перейшли до неї. Пробували залякати:

- Ми знаєм, що це ти написав ту повість! І ти передав її Мішелю! Пропонуємо написати признання, допоки не пізно. Якщо ми самі зберемо докази по справі, то добровільного визнання вини вже не приймемо. Тоді отримаєш на повну катушку! І нічого не спасе від великого строку!

- Нічого не знаю. Нічого не писав і нікому не передавав. Ви на мене хочете повісити чужу вину.

- Тебе бачили, як заходив до Мішеля. Сам він підтвердив, що ти дав йому твір антирадянського характеру для публікації за кордоном.

- То давайте, нехай він це скаже на очній ставці. Не вірю я в те, що він на мене такого наговорив.

- Ти нам тут не вказуй: з ким і коли які ставки робити. Без тебе обійдемося! Краще скажи, де писанину свою ховаєш!

- Нема в мене ніякої писанини, можете обшукати. Нічого крамольного не знайдете, бо я нічого такого не писав і нікому не передавав.

- Обшукаєм, не переживай! Все обшукаєм, нічого від нас не втаїться. Але, коли знайдем, тоді начувайся!

- Шукайте-шукайте, чого мені боятися?

- Добре! Поки що, на цьому зупинимось. Ми готові тебе відпустити. Прямо зараз! Не будемо мати жодних претензій, але тільки скажи: хто друкував повість? Де знаходиться друкарська машинка? Ми ту машинку заберемо, і з цим покінчимо. Даю тобі слово радянського офіцера! Ти ж знаєш, що таке слово офіцера?

- Знаю... Про офіцера знаю, а про машинку, вибачте, не знаю нічого.

- Ти розумієш, що вже в наших руках і не вирвешся? В нас ще не такі говорили!

- Розумію... Але якщо силою, то ви можете що хоч від мене почути. Я тоді й в убивстві Кеннеді признаюся! Нас вчили, що так робити не можна. Це незаконно! Я буду скаржитися!

- Не сміши нас... Скаржитися він буде... Хлопче, нам немає кого боятися!

Ярослава не били. Чого не було, того не було. Але виснажили допитом так, мовби побили. Не давали встати з місця, тримали цілий день голодним, відмовились дати води напиться, як геть в середині пересохло, довго не пускали до туалету. Тиснули психологічно так, немов обценьками затискали. Мордували - й по-другому сказати не можна.

Вночі добирався хлопець додому, з відчуттям великої втоми і наруги. Впав на ліжко, немов у яму глибоку. Тільки що падіння не чув. Проспав майже цілу добу.

Визивали на допити ще не один десяток разів. Але це було, наче на "майонезці" - кожен новий день вже не був такий страшний, як перший. Людина до всього звикає. Ярик поступово загартувався. І тепер мужньо терпів допити. Розумів, що прямих доказів проти нього немає, і що Мішеля до справи залучати не збираються. Мабуть він без перешкод добрався додому. А звідти витягнути його не так просто. Не вийшли й на дядька Андрія.

Найбільш неприємно було, коли провели обшуки. В гуртожитку, в батьків і навіть в кімнаті у Ліди. Перевернули все, що могли, пройшлися неначе татари. Заявили, що шукають антирадянську літературу. Цим сполошили всіх: і в університеті, і в гуртожитку. Тепер Гордієнка стали вважати "антисоветчиком". Його сахалися, боялися з ним діло мати. Став, немов прокажений. Ніхто не зважав, що не було ні суду, ні результатів слідства. Начальство чекало тільки команди для розправи.

Проте, щось в бюрократичній машині КДБ не спрацювало, чи хтось не догледів, бо поки йшли допити, Ярослав і Ліда встигли здати випускні екзамени й отримати дипломи.

Анжела Соколовська та Артур Медведєв не раз старалися одговорити Ліду дружити з Ярославом. Анжела пускала в хід, здавалося б, найсильніші аргументи :

- Кинь ти цього, антисоветчика! Сам збився з правильного шляху і тебе зіб'є! Ти ж комсомолка, Лідо! Схаменися! Найди собі достойного товариша! Радянську людину! Дочекаєшся, що дружок твій ще яку диверсію зробить, чи в тюрму сяде. Або втече до капіталістів. Не підходь до нього й близько, як оце ми, з Артуром!

- Та може він ще ні в чому не винен. Не було ж над ним суду.

- Е-е... Не говори дурні... Хіба з нічого будуть тягати в КДБ? Хіба в нас можуть так собі робити обшуки? Ти на його бік не ставай! Бо й сама такою станеш. Кидай поки не

пізно і не роздумуй!

Коли Анжела і Артур на вулиці зустріли Ярослава Гордієнка, вони презирливо заявили:

- Тепер ти нам не товариш, і руки ми тобі більше ніколи в житті не подамо!

Ліда не раз старалася вивідати в Ярика, що трапилося, чи є за ним якась вина. Хлопець від розмови втікав. Але якось, коли вони були самі в Голосієвському лісі, вирішив, що настала пора Ліді все розповісти.

Він признався, що дійсно написав повість, яка викриває владу, дійсно передав свій твір за кордон. В подробицях розповів дівчині, про що йдеться у повісті. Довго розповідав. З боєм та жалем викладав про трагедію дідового села.

Ліда пройнялася... Їй передався біль Ярослава, його діда Остапа, якого вона ніколи не бачила. Вона відчула трагедію знищеної Яблунівки. Сльози не давали їй слухати Ярослава. Там, у лісі, дівчина дала хлопцеві слово, що пройде з ним через всі поневіряння. Аби підтримати Ярика, вона сама запропонувала стати йому дружиною. Хлопець спочатку не згоджувався, щоб не наражати Ліду на небезпеку, не тягти за собою. Але дівчина наполягала:

- Куди ти - туди і я! Раз вже доля нас пов'язала, значить повинні бути разом і в біді! Це нам випробування посилається. Витримаєм - станем навіки нерозривними!

Невдовзі зареєстрували шлюб.

Після закінчення університету Ліді та Ярославу направлення на роботу не видали. В деканатах всіляко намагалися замаскувати відмову. Видумували різні причини, щоб викинути колишніх студентів на вулицю. Гордієнко розумів, що тут попрацювали вже колеги "Сірого піджака", і що пересилити їх не вдасться.

Роботу хлопець і дівчина ніяк не могли віднайти. Довго жили в скруті. Перебивалися випадковими заробітками.

Передусім подалися в село, де мешкали батьки Ярослава. Ліда влаштувалася у дитсадок вихователем, а Ярослава взяли у радгосп юрисконсультom. Проте ненадовго. Поки з району не приїхав місцевий кадебіст та не переговорив з начальством радгоспу. Воно, начальство, лишніх клопотів на свою голову брати не хотіло. Директор визвав Ярика й відкрито заявив:

- Вибачай, хлопче, але тримати тебе більше не можу! Сказали, що неблагонадійний ти. Якись там листівки чи книги пишеш проти влади. Нам таких не треба! В нас, знаєш, на нашу радянську владу ніхто не пре і не скаржиться. Йди шукай собі іншого місця і жінку свою забирай!

Майже така ж історія сталася й за місцем проживання батьків Ліді. Молоді люди зрозуміли, що тепер вони не уникнуть уваги всюдисущих "органів". Довго думали, що робити, і вирішили поїхати до дядька Андрія, так, щоб ніхто не бачив і не знав, куди їдуть.

Той зустрів, як завжди, жартами і з великою радістю:

- Агов, хлопче, скільки зим, скільки літ? Що, на нові штани так до цього часу і не спромігся? Прокурором не став, бачу.

- Не став, штанами не вийшов.
- Ха! Ха!.. Може й добре. А що за красуня з тобою?
- Ліда - жінка моя. Знайомтесь!
- Ну, то до хати, до хати, а там розберемось!

Коли розібралися, що й до чого, то знов найшов мудрий дядько вихід зі становища:

- Пересидіти вам треба. Так, щоб ніхто не знайшов. Є в мене знайомий голова садово-дачного кооперативу. Тут недалечко. Йому сторож потрібен. Влаштуєшся за моєю трудовою. Платня невеличка, але будиночок затишний дають для сторожа. Кооператив великий, людей багато, якщо роботи не боїтеся, то завжди зможете підробити. Комуś скопати грядку, комуś допомогти будуватися, піднести-подати... Словом - не пропадете... А з часом про вас забудуть, то може щось краще знайдеться.

На цьому й порішили. На жаль, кращого нічого не знайшлося, тому змушені були Ярослав з Лідою не один рік сторожувати...

...В кабінет до районного прокурора Артура Медведєва зайшов помічник. Заніс дві папки-справи:

- Артуре Михайловичу, це те, що потребує невідкладного вирішення. Строки збігають!

- А що там?

- Зверху, справа інженера Сидоренка. Недбальство, порушення правил безпеки. Область якраз вимагає посилення роботи за цим напрямком. В звіті щось треба відобразити, а то в нас з цими показниками не густо.

- Ну, так беріть і передавайте до суду! Чого тягнете?

- З доказами не зовсім.

- Нічого. Передавайте!

На столі задзвенів телефон. Медведєв зняв трубку:

- Алло... Медведєв... Слухаю!

- Доброго дня! Григорій Борисович турбує. Слухайте, Артуре Михайловичу, у вас там по справі проходить одна добра людина. Клопочуть за неї, і я прошу. Гляньте, чи можна щось зробити!

- Як прізвище? А так-так... Вже бачу... Якраз на столі в мене. Дивлюсь-дивлюсь... О, так тут же участь у збройному нападі!

- Але воно знаєте, як... Може доказів малувато. чи ще щось... Гляньте добре!

- Зрозумів вас! Постараємось!

Прокурор визвав помічника:

- Цю справу закрийте!

- Та в ній же все гаразд! Комар носа не підточить! Садити треба розбійника й не думати!

- Сказав закрити - значить закрити! За відсутністю доказів. І нема чого тут про комара!

Через декілька років роботи у Артура Михайловича була гарна машина, квартира, дача, гроші на дорогий відпочинок і на чорний день. Дружина Анжела зрозуміла, що

вибір зробила правильний.

...Свою повість Гордієнко зумів опублікувати тільки через багато років. У дядька зберігся рукопис. Зацікавилися нею і за кордоном. Надрукували у різних товстих журналах багатьма мовами. Ярослав отримав престижну міжнародну премію.

В 1997 році, після робочого дня, сім'я Анжели й Артура Медведєвих, вона – начальник одного з управлінь області, він – заступник обласного прокурора, сіла вечеряти. Зі школи в цей час повернулася їхня тринадцятилітня дочка Ліза.

Вона захоплено розповіла, що сьогодні в них у класі була зустріч з письменником. Він читав свій дуже цікавий твір. Про затоплене село Яблунівку. Коли обговорювали прочитане, Ліза сказала, що теж чула про таку трагедію від одної бабусі, з якою лежала в лікарні. Дівчина оповіла про це своєму класу.

– Знаєте, – сказала батькам Ліза, – а письменник отой, мені за розповідь руку потиснув. Міцно, міцно... Похвалив мене, що знаю історію нашого краю... І мені було дуже приємно.

– А як прізвище того письменника? – стривожено спитала Анжела.

– Прізвище?... Ярослав Гордієнко.

Олександр Мінович.